

SOMLÓ SÁRI:

Így éltem egykor Kerepesen

Ott, ahol Kerepes északi végén az országút nyugatra vesz egy kanyart, ahol jobbra egy két-három évszázados beállócsárda mai elkorcsosult kocsmá-utóda, balra pedig a családi házak között egykori nemzeti kúria foglal helyet, 1944 végén egy bátor asszony helytállt a népet és önmagáért. Nos, ki volt ez a Somló Sári?

Somló Sándor író, költő, színművész, a Nemzeti Színház és a Színművészeti Akadémia egykori igazgatójának, valamint Vadnai Vilma énekes és színművésznőnek a gyermeke. Somló Sári (Arad, 1886. márc. 7—Kerepes, 1970. márc. 18.) író, költő, szobrász. Művészeti tanulmányait Holló Barnabásnál és Maróti Gézánál végezte.

Ez a nagyon kulturált, izig-veig európai magyar művésznek kerepesi otthonában érte meg a második világháború frontjának átvonulását, Inczédi Gombos Mihály gyalogsági altábornagy egykori kúriájában, aki az első világháborúban közel se tapasztalható olyasmit, amik 1944 őszén Somló Sári otthona felé közeledtek.

Az 58 éves asszony egyedül maradt az országút melletti házban, hogy szembenézzen azzal, ami jön, védje a sajátját, kulturális értékekkel telezsúfolt lakását, amelyben szomszédai segítettek. Ő viszont segítette azokat, nem utolsósorban nyelvtudásával. Naplót is vezetett a fűtől a golyók és a döngető aknák hangjainál gyertyafényben a pincében. Eközben több hadsereg mindenféle katonái ki-bejárkáltak az udvarán, a lakásában, és a megriadt kerepesiek mindegyre csak ótatána kiáltottak, ha segíteni kellett.

Azóta negyvenöt év telt el, és ezért van az, hogy az akkori november-december napjai ugyanazokra a számokra estek, mint a mostani évben. Emlékezzünk! Somló Sári naplója segítségével.

(naplórészletek)

1944. december 8. (péntek)

Újabb katonaság érkezett — de ezek menekülnek — Isaszeg feléadták, iszonyatos erővel támad az orosz — illetve — a poros és végkimerüléssel érkezők szerint — mindenütt románokkal áll a harc... még rosszabb. Ezért tanulok oroszul? Lám erre nem gondoltam, de talán románnal boldogulok francia alapon. Alighogy lenyeltem az ebédemet, iszonyú erős légi tevékenység indult meg — felettünk hatalmas robbanások — vagy ott izben kellett már délelőtt is a pincébe lemenni — mert egészen alacsonyan, pontosan a ház fölött — egyenesen a konyhaablaknak, mintha be akart volna törni, száguldottak és dobtak aknákat — erős, hatalmas robbanások — amilyen hirtelen és váratlanul jön, úgy elműlik. Sokszor újult meg a riasztás is, a szírnák mindegyre búgott.

Alkonyodik és mintha csendesedne a tevékenység. 4 óra felé jár az idő. A főhadnagy (Fővenki?) csendes, szimpatikus, lejtött, a gyereket hozza a pincébe. A tegnapi napot olyan rettenetesen mondja, hogy a pokollal egyenlő. Méteres távolságra hullottak egymás mellé az orosz aknák, pillanatnyi szünet nélkül, alig tudta az embereit valahogy is menteni. Körül voltak véve, hasonszerűs, aknarobbanások között menekültek, a németek az első aknarobbanások hallatára hátráltak, ok maradtak a rettenetes tűzben, így aztán egész csapatok vezetésűl álltak. Az országút egyik oldalán a német harcokcsik egész hosszú sora, a katonák beszélgetnek, cigarettáznak. Mi 400-an voltunk, 24 emberről tudok, aki megmaradt. Egyik csapatvezetőnek sincs vele a konyhája, második napja nem ettek.

Berzától ma mentek tovább katonákról összeverődött, fardat katonák, gyűlölik a németet és szidják a mi hadvezetéseinket, mert 400-nál többet nem szabad löni — ez parancs — előre ilyen parancs?

A magyarországi Volksbund már csak papíron van, mert, ha vége lesz a háborúnak, mint mondják, boldogok leszünk, ha újra magyarok vallhatjuk magunkat. A magyar a németet szidja, a német a magyart és különös, egyik a másikat pontosan ugyanazzal vádolja.

Teljesen körül vagyunk kerítve, azt beszéljük ma Gödöllő esik reggelre, akkor pedig mi is... Hét-főn be akartam menni, de aligha fog megvalósulni, ma péntek.

Felfelé doboltak... senki se kíváncsiskodik, húzódjék fedezékbe, mert a támadás valószínű.

1944. december 11. (hétfő)

Ismét támadás volt, lecsapnak pontosan a ház fölött pokoli zajjal, robbanó golyókat használnak, így mondják... Fenn voltam, egy Szóts nevű főhadnagy ült a konyhában és kenyérral egy darabka szalonát evett, nem tudtam, mikor jött, lehettek vagy húszan legénységek a konyhán, körülvették, halkán mondták egy s más, hogy kerítették be őket, hogy adta meg magát a balszárny, megint volt disznóság... mentik a bőrüket és feláldozzák a bajtársaikat. Keservesen nézett ki, borostás arca, fardat tekintete, sápadtsága — egy forró teát adtunk neki — Dobok kijött és mégis fűtve van a tiszték szobája, vannak most egy szobában vagy 8-an. Teljesen tanácstalanok, minden oldal-

ról körül vagyunk zárva, csak Pestre mehetnek, illetve Pest felé, de ott már oroszok várják...

Somogyi fiúk, azt mondják, hogy nem mennek ki semmi szín alatt sem Németországba, ha kényszerítik őket, akkor inkább főbelövik magukat... Velük akarják megkímélni a német katonákat, őket dobnák az első vonalba a nyugati vagy déli fronton... 7 hónapja vannak frontszolgálatban, felváltás nélkül a Don-kanyar óta jönnek, hátrálnak, mindig hátrálnak, hogy Kaposvár is elesett — teljesen ki vannak merülve testileg lelkiileg — semmit sem bálnak... Se otthonom, se hazám, enyémet se tudom, hol vannak. Élnék-e? Minden mindegy...

Most jön egy őrmester és azt mondja, hogy a telefonba bekapcsolódott az ellenség és magyarul (magyarok?) kérdezték: Merre vannak a magyar hadosztályok? Saját érdekekben kérdezzük...

Napsütéses, derült idő van és ezért van támadás szünet nélkül... Felszólítottam a századost (a nevét még nem tudom), hogy adjon parancsot a szekereknek, hogy oszlojanak szét, menjenek más irányba is, ki a szerű felé vagy más udvarokba, hát így összelönek itt, összetörnek itt mindent, ezeket vadászák...

Erre ő azt felelte, hogy hogyan, azonnal, igaza van nagyságos aszszonyomnak, azonnal intézkedem... és megtörtént... már szedelőzőknek és kevesedik a számuk. Hála Istennek!

1944. december 12. (kedd)

Kint egy szörnyű becsapódás, éppen a pincében voltam szerencsére. Nagy jajgatás és egy nyomorult szerencsétlen németnek leszakította a jobb kezét csukló fölött az akna. Körbeszalad az udvaron, utána a német szanitécek — nem tudják lefogni — mintha megőrült volna, bal kezével szorítja a jobb karját, egy véres, cafatos csont jellegű húsdarabokkal, az arca teljesen fekete, kormos, füstös, végre elkapják, be egy vöröskeresztes motorba és elviszik Pest felé. Kint tartózkodni lehetetlen, semmit sem lehet ellenőrizni — gépgépjárműk nevezett fegyver kaszál — süvöltenek a golyók, le, le, csak a pincében lehet maradni. Lenn tömve katonákkal, magyarokkal, pécsiek — nem akarnak a harcokban menni — nem akarnak harcolni.

1944. december 14. (csütörtök)

A magyarok lehúzódtak az állomás felé — kisebb fegyverekkel dolgoznak az oroszok —, azt jelentik, hogy nyomulnak előre, de közben óriási aknák robbannak, nem értem, mire jó ez? Hiszen már itt nincs katonaság... Hajnali öt óra, Préberné jön le a pincébe — nagy felindulásban — a németek fosztogatnak, betörnek mindenfelé, Vargák és Venczelék hízóit már elvitték, egy hangot sem adtak ki a disznók, hogy csinálják vajon? Ágyneműek és egyéb élelem hiányzanak, félek, hogy ide lejönnek, de reménylen, hogy inkább ott történik a baj, ahol nincsenek... Ezek ugyan ott voltak, de csak éjjelig vigyáztak, azután elbújtak azok is szegények a bunkerekbe... Itt voltak egész éjszakai kirendeltségek, még tegnap befordult egy-egy német, aztán egy magyar, de mára már semmi, ma elfoglalták Kerepest. Tegnapra valami ellentámadásra készültek, úgy látszik, nem tudták megvalósítani. Ha körül vannak zárva, talán nem védik Pestet? Bár feladnák, most

már úgys menthetetlen, csak áldozatok lesznek és utcai harcok, ez persze őket nem fogja érdekelni.

1944. december 15. (péntek)

Bizony tévedtem, Kerepest még nem foglalták el, úgy látszik, elfordultak, le Szilasligetnek folyt tegnap este a harc szüntelen döngéssel, éjszakára azonban egészen szokatlanul elnémult minden, nagy ritkán egy-egy távoli hang, de nem voltak a rettenetes aknabecsapódások. Én bámulok rajta, hogy ez a ház még áll! Hát, ez hatalmasan van megépítve, hogy ezt kibírja... Reméltem, hogy itt nem lesznek ilyen erős harcok, bizony vannak. Ha Pestnek szembe állók, akkor egészen távol balra, már Rákóc körül hangzanak a lövések, jobbról megkerülték a bolnoki részben a síkságot és az erdőből lönek ide, innen vissza, tüzéségi párbaj folyik úgy, hogy a lövedékek a major felől vágnak kertünkön át, keresi az ellenség azt az egy ágyút, amelyik nem tágit. Este egy és még egy honvéd jött ide — tüzerek el-el bújnak — kifújni magukat. Persze mindegyik harcellenes, nem akarnak harcolni. Ludányi parancsnok halálát imádkozzák, aki nem engedte őket visszavonulni. Kérdezem: És ő? Ó nem harcol? Dehogynem! Legelől hátracsapott sapkával jár a golyózápor közepette, nem éri semmi baj! Vagány gyerek!

1944. december 16. (szombat)

A ma reggeli főzőcskést elvégeztük, reggel sült krumplit ettem kávé után! De ilyenkor van tűz csak ilyenkor lehet. A többiek pörkölöznek és gulyásoznak. Két katonát jött tegnap, egyik ma bement és vinni hajlandó levett, postára adni Pesten. Gyalog megy Nagycicéig. Onnan még jár a HEV, s bedobja? Azonnal írtam egy lapot Mucikának és Médynek, jaj, de örülnék, ha megkapnák! En most még jobban tudom, mint eddig, hogy mi az, hír nélkül lenni. Veszedelemesen fog a gyertya! Petróleum-ég, de az veszélyes, beomlás esetén tűz lehet. Isten segítsen! Oh, bár már vége lenne! Vajon mi van Pesten? Holnap Kaszap István napja, december 17. Adja a mindenható, hogy jóra fordítson!

1944. december 17. (vasárnap)

Ma tehát éppen elkészültem a főzéssel korán reggel, azaz délelőtt, jönnek a németek! Kiabálnak a fiúk! Nagyságos asszony, kérem, gyorsan-gyorsan, rabolnak, törnek fel mindent! Itt vannak az udvarban! Kimegyek a konyhából — egy hóféhér bőrruhában, hóféhér bőrsapkában — géppisztollyal a kezében, egy másik sokkal rosszabb kinézésű, megy előre, ott tart már az istállónál. Halt! Kiáltok rá — megfordul — was wollen sie? Kann ich dienen mit etwas. Erre a kutyák rá! Az kirántja a revolverét és ráfogja — odaszaladok — ez persze fűtőlő lövegész közepette történik — kutyáimat megmentem, és barátságosan kérdezem ettől a rablógyilkos kinézésű, piszkos arcú, fekete kezű, szürke viaszosvásznon köpenyben szíjjakkal és puskával a vállán előttem álló partizántól. Megzavarodik, ötl-hatol. Ezzel sarkon fordulnak, mennek és amint megfordul, látom, hogy a jobb kezében hátrafelé a combjához szorítva egy fényes hosszú tört tart, de

amint előremert, látszott, lehet hogy a bajonettje volt, de olyan szokatlan hosszúságú volt, a másiknak a géppisztolya felhúzza a kezében, elmennek, én barátságosan köszöntem nekik.

1944. december 18. (hétfő)

Teljesen megfoghatatlan, hogy az orosz vagy a román, vagy mi van itt ellenségesen, miért nem jön be a községbe? Itt a katonaság már napok óta csak az utolsó partizán rablók által van képviselve. Nagyon figyel az ellenség minden mocsanást, amint a legkisebb mozgást, vagy árnyékot, vagy fényt észlel, azonnal heves tüzelésbe kezd. Házunk már olyan, mint a szita. Venczelék háza két találatot kapott és a kis ház Fejeséknél szintén egyet, oka az a bedöglött nagy teherrautó, amelyik pont a kapunk előtt áll — a németek itt hagyták — elejét elvitte a gránát. Az döntötte ki a kaput is.

1944. december 19. (kedd)

A helyzet változatlan, folytonos ágyúzás, gépgépjármű, gépfegyver, puska, egyszer-egyszer repülők és aknák hullanak, olykor egy-egy kis szünettel, aztán előlöl kezdődik, semmi előre nem megy, lehetetlen, hogy előérsei lennének az oroszoknak, mert akkor tudnia kellene, hogy a községet 8 napja kiürítették, hát miért nem jön be? Nincs embere? Vagy nincs utánpótlása? Vagy nincs mersze? Itt garázdálkodnak a német rablók, a lakosság elpusztul, s az épületek még jobban. Ezt a pincételeket sokáig nem lehet folytatni, mert egészségtelen. A szemem fájni kezd a sötétstől és a levegőtleniségtől, a kinti mozgás hiányát én, aki eddig mindig kint voltam, nagyon érzem.

1944. december 20. (szerda)

Ma nagy erővel támad az orosz, repülőátadások egymás után, félek Pest ellen is. Abból az irányból erős robbanások hallatszottak, teljesen hír nélkül vagyok, nagyon nehéz. Minduntalan hívunk. Nagyságos asszony kérem, gyerünk gyorsan — németek! Persze föl- és szóval tartani, vagy vitatkozni velük. Ma nem rablók járnak, ilyenkor, amikor itt a sorkatonaság, ak-

kor sehol sincsenek, egyik stuttgarteri fiú, ő hozza elő, szégyen-nyalázat, hogy vannak a német csapatok mögött útonálló, halljuk, hogy rabolnak és lopnak. Ez szégyen a német népen, a német nemzetet, ezt fogjuk követelni, hogy kitisztogassák a hadseregből.

Na, most betetőződik, azt hiszem, a keresztút! Pontosan a ház mellett Andrisék és a mi kerítésünkkel végig építik a németek a fő védelmi vonalat. Ágyút helyeznek ide? Nem tudják, de gépfegyvert egészen biztosan. Ma át akartak törni az oroszok, de mint mondták, ők visszaverték, ezért most második vonalat építenek ide — ezt nem gondoltam, azt hittem, a határban döntik el a harc kimenetelét — nem pont a község derekánál. Itt keresztül a falu közepén húzzák ezt a védelmi vonalat. Mondtam, hogy itt vagyunk a pincében, azt felelték, hogy menjünk ki belőle. Ezt persze könnyű mondani, de nehéz elintézni. Tele értékekkel és holmival ez a pince, ha ezt itthagyjuk, akkor kár volt eddig is itt maradni.

1944. december 30. (szombat)

A fejem fáj és félek, nem fogok tudni helyesen beszámolni mindenről. December 28., volt, iszonyatos éjszaka után és még iszonytatóbb nappalok után, hajnalban berontott a törvénybíró. Itt vannak az oroszok, lehet feljönni! Szabadok vagyunk! Fel a pincéből! Nyomban utána Tihanyi erdész: Dicsértessék a Jézus! Tessék felszállni, megszüntek a harcok, a németek az éjszaka megloptak, véget értek a aknaesők! Most már minden rendben lesz, nincs mitől tartani. Rend lesz, kérem, rend! Nincs itt most már se német, se magyar, se nyilas csirkefogó! Jönnek rendes emberek! Tessék nagyságos asszony szépen felmenni a lakásba és nyugodtan folytatni az életet. Hát, ne csodálkozzon senki, ha azok után, amit átélünk, amit sem leírni, sem elbeszélni, sem jelzőkkel színezni nem lehet, csak átélni lehet — na azok után — örömmujongva fogadtuk a hírt, hogy megszűnik az, ami eddig volt, hogy mi lesz aztán? Arra senki sem gondolt.

Az ATTILA-védőöv

A legendás hun király, az egykori „Isten ostora” nevével nevezték el a II. világháborúban a Budapesti keletlő védelmi hivatott védővonalat. Ennél fogva nagyon erősnek kellett volna lennie.

A védőöv 2. állásának első árokvonala a főt Somlyó-hegy gerincén, a Helvécia-teletől északra, a Bolnoka-tetőtől, Kerepestől, Kistarcsától keletre, a nagytarcsai Látó-hegynél délnyugatra fordulva húzódott. Soroksártól délre érte el a Dunát. A védőöv első és második állását nagyrészt magyar csapatok szállták meg október második felében, közöttük kisebb német erők helyezkedtek el, mint például Kerepestől és Kistarcsától keletre a 13. német páncélos hadosztály részei.

A 7. román gyalogos hadtest általános támadása dec. 5-én indult meg Isaszeg elfoglalására, azonban dec. 12-ig csak a község felét sikerült birtokba venniük, amikor is az arcvonal mozgása itt leállt dec. 26-ig.

A szovjet hadsereg 30. lövész hadtestének 3 lövészhadosztálya közül a 151. állt szemben az Attila-védőöv II. állás első árkával, a Kerepes-Fót terepszakaszon, miután elfoglalta Gödöllőt dec. 12-én. Ekkor itt is megmerevedett a front.

Védelemben vele szemben a 271. német népi gránátos hadosztály, a Feldherrnhalle Waffen-SS páncélgránátos hadosztály részei és több különböző német és magyar zászlóalj sorakozott fel. Kerepes északi kijáratánál a Bolnoka alatt német páncéltörő lövegek és aknavetők voltak tüzelőállásban kevés gyalogsággal.

Szívós harcok árán a szovjet hadsereg egységei dec. 12–26. között már beékelődtek helyenként az Attila-védőöv árokvonalába. Súlyos harcok bontakoztak ki különösen Dunakeszi-Fót-Mogyoród körzetében. Ugyancsak a valkói, gödöllői erdőkben, melyeknek útjait, nyíladekát a védők elaknásították, torlaszolták, bevágták vagy felárkolták. A leg súlyosabb harcok a Juharos-tetőn voltak.

Somló Sárinak részletekben bemutatott naplója bármennyire is szörnyűségekkel teli, mégis azt kell mondanunk, hogy Kerepes és Kistarcsa nem esett a harcok sűrűjébe.

H. L.

A FRONT HELYZETE 1944. dec. 5–29. között.

